

BOGDAN SCHIPOR*

**1940: SFÂRȘITUL LETONIEI,
SFÂRȘITUL UNOR MISIUNI DIPLOMATICE.
GRIGORE NICULESCU-BUZEȘTI ȘI LUDVIGS EKIS
ÎN FAȚA DRUMULUI SPRE CASĂ**

Dacă s-ar încerca identificarea, între diplomații români de la mijlocul anilor 1940, a unuia care să fi înțeles destinul rezervat României la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, fără iluzii mai mult ori mai puțin întemeiate, ci pragmatic, în dimensiunea lui fatală, tragică, atunci acel personaj ar putea să fie Grigore Niculescu-Buzești, cel care a condus Ministerul Afacerilor Străine de la București între 23 august și 3 noiembrie 1944. Este probabil una dintre „ironiile” istoriei faptul că acesta a fost, în calitate sa de însărcinat cu afaceri al României la Riga, martorul anexării Letoniei de către Uniunea Sovietică în anul 1940, un proces care a avut loc sub coordonarea lui Andrei Ianuarievici Vâșinski¹, pentru ca în 1944–1945 să asiste la procesul de comunizare a României din postura de șef al diplomației de la București, desfășurat sub atenta „îndrumare” a aceluiași demnitar sovietic².

Născut la 1/14 august 1908, în localitatea Sărata, județul Buzău, Grigore Niculescu-Buzești a urmat cursurile Facultății de Drept a Universității București, obținând diploma de licență în octombrie 1929³. În anul următor, s-a înscris la examenul de admitere în Ministerul Regal al Afacerilor Străine din București, fiind admis, cu gradul de „atașat de legățiune” începând cu data de 1 mai 1930, într-un moment în care ministerul de resort

* Cercetător științific II, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română – Filiala Iași.

¹ Vâșinski a fost nu doar procuror general al Uniunii Sovietice în timpul Marii Terori din anii 1930, dar și cel care a coordonat schimbările la nivel politic în Letonia, după ce statul baltic a încheiat un pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică la 5 octombrie 1939, el fiind răspunzător pentru eliminarea treptată a forțelor politice democratice, constituționale, ale țării și pregătind anexarea din iunie 1940. Atât în 1940, cât și în 1944, Vâșinski era vicepreședinte al Consiliului Comisarilor Poporului și prim adjunct al Comisarului Poporului pentru Afaceri Externe al Uniunii Sovietice, în ambele funcții el secundându-l pe Molotov. Un portret interesant al acestuia găsim la Irēne Šneidere, *The Occupation of Latvia in June 1940: A Few Aspects of the Technology of Soviet Aggression*, în *Latvijas Vēsturnieku Komisijas Raksti*, 14. sējums (Symposium of the Commission of Historians of Latvia, Volume 14), *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940–1991*, Institute of the History of Latvia, Riga, 2005. Putem spune, așadar, că Andrei Vâșinski avea experiență în acest gen de acțiuni.

² Silviu Miloiu, *Preface*, în Ministry of Foreign Affairs of Latvia, Ministry of Foreign Affairs of Romania, Honorary Consulate of Latvia in Bucharest, The Romanian Association for Baltic and Nordic Studies, *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, edited by Silviu Miloiu, Ēriks Jēkabsons, Laima Jēkabsons, Alexandru Ghișa, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 15.

³ AMAE, Fond 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 8.

era condus de către Gheorghe G. Mironescu⁴. La 1 mai 1933, Grigore Niculescu-Buzești a fost promovată ca secretar de legație clasa a III-a. Avea să păstreze această funcție până în anul 1938, când este numit pentru prima dată într-un post dintr-o reprezentanță diplomatică românească din străinătate și anume la Legația României de la Stockholm. După un an, la 1 septembrie 1939, atunci când războiul izbucnea în Europa, el a fost transferat în Letonia, în calitate de însărcinat cu afaceri al României la Riga⁵, funcție îndeplinită până la acea dată de către Marcel Romanescu. Acesta din urmă avea să se întoarcă la București prin Varșovia⁶.

În cazul mandatului pe care Grigore Niculescu-Buzești l-a îndeplinit în capitala letonă, atrage atenția, de la bun început, acuratețea rapoartelor și a analizei politico-diplomatice pe care o realiza diplomatul român. Un studiu atent și în detaliu al telegramelor pe care le-a trimis la București din capitala baltică poate releva oricui, pe de o parte îngrijorările, temerile, tensiunile și speranțele autorităților de la Riga, ca și ale societății letone, în contextul pactului sovieto-german de la 23 august 1939, al izbucnirii războiului și al relației cu Uniunea Sovietică, iar pe de altă parte mecanismele și resorturile agresiunii Moscovei, cronologia pașilor mărunți care au dus la anexarea țărilor baltice de către marele vecin de la Răsărit, în iunie 1940, și impactul acestora în societatea, în lumea politică și diplomatică a Letoniei. În mod concret, corespondența diplomatică a lui Niculescu-Buzești din capitala letonă poate expune în detaliu ceea ce unii autori au denumit „tehnologia agresiunii”. Până în iunie 1940, diplomatul român a trimis la București numeroase telegrame în care pot fi surprinse clar și precis etapele anexării. Numărul documentelor și calitatea informației și analizei⁷ relevă, pe de altă parte, interesul ridicat al Bucureștilor față de ceea ce se întâmpla în statele baltice la acea vreme, vecinătatea sovietică fiind factorul comun care lega România de cele trei mici țări sau Finlanda în acea perioadă⁸. Mai mult decât atât, experiența lui Niculescu-Buzești ca însărcinat cu afaceri al României la Riga l-a marcat profund pe viitorul ministru de Externe de la București⁹.

Mandatul lui Niculescu-Buzești la Riga începea, așadar, odată cu izbucnirea războiului în Europa. Letonia, ca și celelalte state baltice, și-au declarat neutralitatea în contextul războiului, deocamdată european. În statele baltice însă, pactul Ribbentrop-Molotov genera, la sfârșitul lui august și începutul lui septembrie 1939, mai multă îngrijorare decât războiul germano-polon sau declarațiile de război ale Franței și Marii Britanii

⁴ În fișele din dosarul lui Grigore Niculescu-Buzești din Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, se menționează, în mod eronat, faptul că acesta a ajuns atașat de legație în anul 1930 „sub guvernul G. G. Mironescu” (ACNSAS, dosar P 000213, vol. 70, Niculescu Grigore-Buzești, f. 14).

⁵ *Ibidem*.

⁶ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 360.

⁷ Camil Demetrescu, viitorul colaborator al lui Grigore Niculescu-Buzești la biroul de Cifru al Ministerului Afacerilor Străine de la București, aprecia la rândul său, în mai multe rânduri, calitatea informațiilor și rapoartelor trimise de la Riga de către acesta, considerându-le „clasice” în materie sau de „antologie diplomatică. Vezi Camil Demetrescu, *Note – relatări*, ediție îngrijită de Nicolae C. Nicolescu, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 153, 289.

⁸ Telegramele la care facem referire se regăsesc în AMAE, Fond 71, Letonia, vol. 1, 2, 7, 9. O mare parte dintre ele au fost publicate în volumul *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, deja citat. Mihail Manoilescu, în *Memoriile sale*, a apreciat la rândul său în mod deosebit informațiile trimise la București de către Niculescu-Buzești până în iulie 1940 (Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie–august 1940*, ediție îngrijită, note, postfață și indice de Valeriu Dinu, București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 98).

⁹ Florin Anghel, *O încercare românească de politică baltică. România și Letonia în perioada interbelică, în Național și universal. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 447–448.

față de Germania. Nicio măsură militară semnificativă nu a fost luată, în Letonia cel puțin, surprinderea și temerile generate inițial de înțelegerea sovieto-germană fiind înlocuite, treptat, chiar de un anumit optimism¹⁰. Grigore Niculescu-Buzești explica această poziție prin mai multe elemente. Mai întâi, exista o doză substanțială de încredere în funcționarea pactelor de neagresiune pe care Germania le-a semnat în vara anului 1939 cu statele baltice. În al doilea rând, diplomatul român identifica la Riga un anumit scepticism legat de succesul militar al Germaniei în Europa, pe termen lung. De partea cealaltă, exista convingerea că Uniunea Sovietică nu avea interesul de a contribui la stabilirea și consolidarea unei hegemonii germane asupra Europei, în măsură să afecteze ulterior și interesele Moscovei. La Riga se credea că Uniunea Sovietică va desfășura „politica neutrului puternic”, care va aștepta sfârșitul războiului pentru reclama intereselor proprii și a-și spune cuvântul în reglementarea viitorului Europei. În acest context, consemna diplomatul român la 8 septembrie 1939, statele baltice considerau chiar pactul Ribbentrop-Molotov ca fiind un eveniment fericit, o înfrângere a Germaniei dublată de neutralitatea Rusiei fiind socotită o variantă ideală pentru conservarea existenței celor trei mici țări de la Marea Baltică¹¹.

Acest optimism avea să dispară curând. Agresiunea sovietică împotriva Poloniei de la 17 septembrie 1939 a produs și în țările baltice o îngrijorare profundă. Temerile legate de existența unor aranjamente teritoriale în zona baltică pe care germanii și sovieticii le conveniseră la Moscova, în august 1939, reveneau acut. Existau încă variante optimiste, semnalate de Grigore Niculescu-Buzești superiorilor săi de la București. Era luată în calcul formula unei acțiuni sovietice limitate, cu un obiectiv final de a fixa o frontieră „etnografică” pe fostul teritoriu polonez și de a elimina posibilitatea prelungirii unui conflict de anvergură la granița occidentală. Exista însă și un scenariu pesimist în capitala baltică, care evoca posibilitatea ca marile puteri occidentale să consimtă și să accepte înfrângerea Poloniei și hegemonia Germaniei în Est, ceea ce putea determina Moscova să se gândească la ocuparea țărilor baltice pentru a evita căderea lor în zona de control a Berlinului¹².

În acest context, ministrul estonian al Afacerilor Externe, Karl Selter, a fost invitat la Moscova, la 24 septembrie 1939, pentru a semna un tratat comercial. În locul unui asemenea document, sovieticii i-au cerut însă acceptarea unor baze militare – terestre, navale și aeriene – ale Armatei și Flotei Roșii pe teritoriul Estoniei și încheierea unui pact bilateral de asistență mutuală¹³. Estonia a dat curs cererilor formulate de Moscova, semnând, la 28 septembrie, respectivul pact de asistență mutuală, completat de un protocol secret. Odată cu încheierea acestui document, sovieticii păreau să fi depășit un prag psihologic în politica lor față de vecinii occidentali¹⁴. Exemplul estonian vorbește

¹⁰ Toate documentele cercetate până acum confirmă această poziție a autorităților și opiniei publice din Letonia, iar rapoartele lui Niculescu-Buzești menționează faptul că acordul încheiat de Estonia și Uniunea Sovietică a contribuit în bună măsură la atenuarea unei îngrijorări acute, firești, existente până atunci în Letonia. Temerile legate de o posibilă invazie și anexare sovietică au fost diminuate, fiind evident faptul că cel puțin pentru moment Uniunea Sovietică prefera varianta unor pacte de asistență mutuală, utilizând pretextul credibil al necesității de a asigura securitatea bazinului estic al Mării Baltice, în zona golfului Finic și al golfului Rîgâi (AMAE, Fond 71, E9, Al Doilea Război Mondial, vol. 94, f. 1–2).

¹¹ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 361.

¹² *Ibidem*, p. 363.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Saulius Sužiedėlis, *The Molotov-Ribbentrop Pact and the Baltic States: An Introduction and Interpretations*, în „Lituanus”, Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences, vol. 35, no. 1, Spring 1989, la adresa de internet http://www.lituanus.org/1989/89_1_02.htm (consultată la data de 15 octombrie 2014).

de la sine. Uniunea Sovietică era pregătită să amenințe și să recurgă la forță pentru a impune „protecția” și „asistența” sa. Pactele de asistență mutuală încheiate ulterior cu Letonia¹⁵, la 5 octombrie 1939, și cu Lituania, la 10 octombrie, au fost obținute fără a face apel la forță¹⁶. Aceste tratate conțineau, în linii mari, prevederi similare documentului încheiat de Estonia și stipulau, în mod cât se poate de clar, faptul că suveranitatea celor trei state baltice nu va fi știrbită, iar sistemele lor politice și economice nu vor suferi modificări¹⁷.

Într-o telegramă trimisă de la Riga Ministerului Afacerilor Străine de la București, la 8 octombrie 1939, Grigore Niculescu-Buzești semnala faptul că opinia publică din Letonia acceptase cu resemnare acordul cu Uniunea Sovietică, în urma căruia, se spera, avea să urmeze o perioadă de calm. În acest context, diplomatul român acreditat la Riga aprecia că, din punctul său de vedere, raporturile letono-sovietice intraseră într-o nouă fază, una de relativă stabilitate, fără a se putea întrevedea o schimbare notabilă atât timp cât rezultatul conflictului dintre Germania și puterile occidentale nu putea fi anticipat. Singurele temeri de moment exprimate de către diplomatul român făceau referire la eventuale schimbări în politica internă a Letoniei, schimbări văzute nu doar ca posibile, ci chiar probabile¹⁸. Toată lumea realiza faptul că astfel de înțelegeri nu reprezentau decât niște compromisuri temporare, iar valoarea lor va fi dictată, în ultimă instanță, de evoluția viitoare a războiului și a evenimentelor din Europa¹⁹.

Pe de altă parte, încheierea conflictului sovieto-finlandez în martie 1940 și iminența unei intervenții aliate în Finlanda au generat sentimente contradictorii la Riga. O intervenție anglo-franceză dublată de implicarea Suediei era considerată o variantă care ar fi pus în pericol imediat întreaga regiune baltică și scandinavă. Consecința ar fi fost sporirea contingentelor sovietice din zonă și probabil ocuparea celor trei state baltice. Dimpotrivă, încheierea războiului dintre Uniunea Sovietică și Finlanda a fost privită cu o anumită satisfacție, deoarece elimina o astfel de posibilitate, dar ceea ce și-ar fi dorit balticii ar fi fost o ripostă occidentală față de Moscova în Caucaz, în măsură să lovească atât Uniunea Sovietică, cât și livrările de materii prime ale Moscovei către *Reich*²⁰. Or, renunțarea la o eventuală intervenție în Finlanda de către marile puteri occidentale a dus la instalarea unui calm relativ. Invazia germană a Danemarcei și Norvegiei nu a schimbat semnificativ această atitudine de expectativă a țărilor baltice, cu atât mai mult cu cât ostilitățile nu s-au extins și în restul Peninsulei Scandinave. Explicația acestei poziții stătea în convingerea fermă a oficialilor baltici în politica sovietică de neutralitate și în faptul că Moscova dorea să evite o confruntare cu aliații occidentali atât în zona

¹⁵ Negocierile privind încheierea acestui acord bilateral între Uniunea Sovietică și Letonia au început la 2 octombrie 1940, la Moscova, delegația letonă fiind condusă de către ministrul de Externe, Wilhelm Munters. De partea cealaltă, delegația sovietică i-a avut în prim plan pe Stalin și Molotov. Tonul întâlnirilor a fost însă departe de a fi cordial, Stalin evocând clar posibilitatea ca Armata Roșie să ocupe micul stat baltic în cazul în care delegația letonă refuza semnarea înțelegerii în termenii ceruți de partea sovietică. În astfel de circumstanțe, ministrul Munters a cedat și a semnat acordul, care, printre altele, prevedea faptul că sovieticii primeau permisiunea de a staționa forțe militare de până la 25.000 de soldați în baze situate în peninsula Curlanda (vezi Maris Goldmanis, *Latvian History: An Outline*, Author's Publication, 2013, p. 251).

¹⁶ Saulius Sužiedėlis, *The Molotov-Ribbentrop Pact and the Baltic States: An Introduction and Interpretations*, în loc. cit.

¹⁷ Edgar Anderson, *The Pact of Mutual Assistance between the USSR and the Baltic States*, în *Baltic History*, editors Arvids Ziedonis Jr., William L. Winter, Mardi Valgemäe, Association for the Advancement of Baltic Studies, Inc., Columbus, Ohio, The Ohio State University, 1974, p. 242.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 366; vezi și p. 367–368.

²⁰ *Ibidem*, p. 413.

scandinavă și baltică, cât și în Balcani, acolo unde se considera că Uniunea Sovietică nu ar fi riscat un conflict cu Turcia, aliata României și apropiată de Marea Britanie și Franța²¹.

În același timp, la începutul lunii iunie 1940, Statul Major al armatei letone a furnizat lui Niculescu-Buzești informații legate de concentrări semnificative de trupe atât în apropierea liniei Nistrului, cât și în regiunea fostei granițe a României cu Polonia. Diplomatul român a transmis informațiile la București, dar în acest caz comentariile sale atrag atenția asupra măsurii în care astfel de informații erau interpretate și, totodată, asupra gradului redus de predictibilitate al acțiunilor sovietice din epocă. Grigore Niculescu-Buzești considera, pe bună dreptate, că astfel de concentrări ale forțelor sovietice nu ar fi fost posibile fără certitudinea unei neimplicări a Turciei în sprijinul României, dacă o agresiune a Moscovei s-ar fi produs. Cu toate acestea, concentrarea forțelor Armatei Roșii nu era văzută ca indicând o iminentă agresiune, ci o precauție menită să împiedice extinderea spre răsărit a ostilităților în cazul unui atac italian sau german în direcția României. În acest caz, cel mai pesimist scenariu părea a fi acela al unei împărțiri a României după modelul polonez din 1939, dar convingerea lui Niculescu-Buzești era aceea că sovieticii se vor abține de la a contribui la izbucnirea unui astfel de conflict major în regiune²². Ulterior, la 14 iunie 1940, Niculescu-Buzești făcea cunoscut Bucureștilor cifre mai precise, oficialii militari letoni comunicându-i faptul că, din informațiile primite de la sovietici, la frontiera cu România se găseau 33 de divizii ale Armatei Roșii, dintre care 22 erau desfășurate pe linia Nistrului²³.

Ultimatumurile sovietice adresate țărilor baltice la mijlocul lui iunie 1940 au reprezentat o surpriză într-o perioadă dominată de un calm relativ și de expectativă în această parte a Europei sau cel puțin așa au fost percepute în acel moment. Oricum, Niculescu-Buzești atrăgea atenția superiorilor săi de la București asupra faptului că entuziasmul clamat de comunicatele sovietice vizavi de modul în care au fost primite în țările baltice coloanele Armatei Roșii trebuia privit cu mari rezerve, fiind datorat aproape exclusiv unor grupuri restrânse de agitatori. Populația, în schimb, dovedea resemnare și curiozitate²⁴.

Trebuie subliniat faptul că ocuparea și anexarea Letoniei, Estoniei și Lituaniei de către Uniunea Sovietică în iunie 1940 au fost puse în practică într-un moment în care ochii întregii Europe și ai lumii erau ațintiți către evenimentele din vestul bătrânului continent. Prăbușirea Franței în doar șase săptămâni a reprezentat o surpriză de proporții pentru toate lumea, inclusiv pentru germani și sovietici. În acest context, trupele Armatei Roșii au invadat țările baltice, iar ulterior Basarabia și nordul Bucovinei, Moscova mizând probabil că puterile vestice erau mult mai preocupate de evenimentele de pe frontul occidental și vor trece cu vederea acțiunile sovietice agresive din zona baltică și răsăritul Europei. Totuși, chiar și în acest moment aparent favorabil acțiunilor sale, Moscova a depus eforturi destul de consistente pentru ca ocuparea țărilor baltice, cel puțin, să păstreze măcar câteva elemente de legalitate²⁵.

În orice caz, schimbările la nivel politic s-au derulat cu repeziciune în cele trei state baltice după ocuparea lor de către sovietici, iar primul pas către o metamorfoză aparent legală, constituțională a celor trei țări către statutul de „republici” sovietice l-a

²¹ *Ibidem*, p. 433.

²² *Ibidem*, p. 440.

²³ *Ibidem*, p. 442.

²⁴ *Ibidem*, p. 443.

²⁵ Maris Goldmanis, *op. cit.*, p. 266–267.

reprezentat formarea într-un timp relativ scurt a unor guverne „populare” de tranziție²⁶. Sarcina supravegherii acestui proces în Letonia i-a revenit, așa cum am mai menționat, lui Andrei Vâșinski, fostul procuror general al Uniunii Sovietice și cel care a reprezentat „acuzarea” în marile procese care au marcat anii de teroare din al doilea deceniu interbelic în URSS, acesta fiind în 1940 vicepreședinte al Consiliului Comisarilor Poporului și prim adjunct al Comisarului Poporului pentru Afaceri Externe al Uniunii Sovietice, în ambele funcții el secundându-l pe Molotov²⁷. O figură extrem de cunoscută nu doar în Uniunea Sovietică, Andrei Vâșinski a încercat să-și îndeplinească sarcinile din Letonia, rămânând oarecum în umbră, tocmai pentru ca populația și opinia publică letonă să aibă iluzia că în afara unei înlocuiri a echipei guvernamentale nimic altceva nu se va schimba în micul stat baltic. În acest scop, sovieticii i-au permis lui Kārlis Ulmanis, care îndeplinea din 1936 atât funcția de președinte al țării, cât și pe aceea de prim-ministru, să rămână președinte al Letoniei, astfel fiind asigurată, cel puțin în plan extern, aparența continuității legitime de putere²⁸.

Măcar pentru moment, acest plan părea să fi reușit în Letonia, Grigore Niculescu-Buzești menționând la 21 iunie faptul că noul guvern a fost relativ bine primit, singura persoană considerată „suspectă” fiind un subsecretar de stat de la Interne, care îndeplinea și funcția de șef al Poliției, un obscur până atunci învățător. Persista, cu toate acestea, temerea că investirea acestui nou guvern nu era decât un prim pas în direcția unor reforme de anvergură, menite să ducă în cele din urmă la bolșevizarea Letoniei²⁹.

Cu puțin timp înainte însă, la 17 iunie 1940, guvernul leton, în urma unei ședințe secrete, a emis o hotărâre conform căreia ministrul leton de la Londra, Karlis Zariņš, devenea reprezentant extraordinar și plenipotențiar al Letoniei. Documentul menționa faptul că reprezentantul din capitala britanică urma să-și exercite aceste puteri în cazul în care autoritățile de la Riga s-ar fi aflat în imposibilitatea de a mai transmite instrucțiuni misiunilor sale diplomatice și consulare din vestul Europei din cauza izbucnirii războiului. Practic, ministrul Karlis Zariņš avea să acționeze, în mod legal și legitim, din acel moment, în numele guvernului leton, el putând astfel numi și transfera agenți diplomați și consulari ai Letoniei sau, după caz, să numească reprezentanți legali ai Letoniei la diverse conferințe internaționale. Această acțiune a guvernului leton avea să se dovedească extrem de utilă pentru statul baltic, în perspectiva menținerii unei reprezentanțe diplomatice legale și legitime în exil³⁰. De asemenea, anterior acestei decizii, guvernul Letoniei a reușit să transfere tezaurul țării în Statele Unite ale Americii³¹.

Au fost ultimele succese ale guvernului leton legal și legitim, deoarece următorul pas al sovieticilor în Letonia a fost organizarea alegerilor pentru un nou Parlament, la mijlocul lunii iulie 1940. Partidul Comunist din Letonia, datorită numărului redus de membri, dar poate și pentru că în 1936 liderii săi fuseseră acuzați de „troțkism” și epurați, a fost considerat insuficient pentru a „concura” în alegerile parlamentare³² și, evident, de a le câștiga, astfel încât a fost constituită o formațiune politică specială de stânga, numită Blocul Popular Muncitoresc. Noul guvern a încercat, în plus, să împiedice

²⁶ Romuald Misiunas, Rein Taagepera, *The Baltic States. Years of Dependence, 1940–1980*, London, C. Hurst & Company, 1983, p. 20.

²⁷ Irēne Šneidere, *op. cit.*, p. 46.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 444.

³⁰ Arnolds Spekke, *History of Latvia. An Outline*, published by M. Goppers, Stockholm, 1951, p. 382.

³¹ *Ibidem*.

³² Irēne Šneidere, *op. cit.*, p. 48.

participarea la alegerile parlamentare a altor formațiuni politice, doar șase zile fiind permise pentru strângerea semnăturilor necesare validării unui asemenea organism. Conform așteptărilor, lista electorală a Blocului Popular Muncitoresc Leton a fost declarată ca fiind singura care îndeplinea toate cerințele legale, în pofida unor sincope, de altfel rezolvate prompt³³.

Astfel, într-o telegramă trimisă la 11 iulie 1940 lui Mihail Manoilescu, noul ministru de Externe de la București, Niculescu-Buzești sublinia faptul că programul blocului muncitoresc era de o moderație dintre cele mai suspecte, singurul obiectiv fiind acela de a adormi suspiciunile opiniei publice. Rezultatul final al acestui proces, aprecia diplomatul român, nu putea fi decât acela al alipirii statelor baltice la Uniunea Sovietică, acolo unde considera că vor putea beneficia totuși de o anumită autonomie (sic!)³⁴.

Ceea ce a urmat, se cunoaște. Noul Parlament „ales” la Riga și-a început lucrările la 21 iulie 1940, pe agenda de lucru a acestei prime ședințe figurând trei puncte importante: proclamarea Republicii Sovietice Letone, naționalizarea băncilor, fondului funciar, a proprietăților imobiliare urbane, industriei, comerțului și transporturilor și, nu în ultimul rând, aprobarea cererii formulate către Moscova de admitere a Letoniei Sovietice în marea Uniune a Republicilor Sovietice Socialiste. Niciunul dintre aceste puncte nu figurase înainte pe agenda electorală a Blocului Popular Muncitoresc Leton. Ulterior, la 5 august 1940, prin decizia Consiliului Suprem al Uniunii Sovietice, Letonia, Estonia, Lituania, Karelia de Est și Moldova au fost admise ca republici sovietice în cadrul URSS³⁵. Trebuie spus însă că, din punctul de vedere al legii fundamentale letone, hotărârile noului Parlament leton erau ilegale, deoarece astfel de modificări în ceea ce privește statutul suveran al țării puteau fi realizate doar în urma unui plebiscit național³⁶.

În aceeași zi în care noul Parlament leton și-a început lucrările, președintele Ulmanis, la fel ca și președintele Estoniei Konstantin Päts și fostul președinte lituanian Antanas Merkys, a fost arestat și deportat în Uniunea Sovietică, în locații devenite cunoscute abia după câțiva ani. Această acțiune a NKVD s-a petrecut înainte de încorporarea formală a celor trei state baltice în Uniunea Sovietică, astfel încât, chiar și din punct de vedere sovietic, cele trei entități statale erau încă independente. Președintele leton, Kārlis Ulmanis, a fost trimis inițial la Voroșilovsk³⁷ (denumirea orașului Stavropol între 1935 și 1943), iar ulterior în Turkmenistan. A murit și a fost înmormântat într-un loc necunoscut, în orașul Krasnovodsk, actualmente Türkmenbașy, pe țărmul Mării Caspice, la 20 septembrie 1942³⁸.

Grigore Niculescu-Buzești i-a scris lui Mihail Manoilescu la 21 iulie 1940 că „Statele baltice au trăit”. La Riga, Tallin și Kaunas se consuma ceea ce diplomatul român a numit „ultimul act al comediei care se cheamă liberarea de către armata roșie a popoarelor baltice de tirania regimurilor lor plutocratice și adeviziunea liberă și spontană a acestor popoare recunoscătoare la Rusia sovietică”³⁹. Cinci zile mai târziu, la 26 iulie, însărcinatul cu afaceri al României de la Riga semnala superiorilor săi de la București

³³ *The Three Occupations of Latvia, 1940–1991. Soviet and Nazi Take-Overs and Their’s Consequences*, Riga, Occupation Museum Fundation, 2005, p. 15.

³⁴ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 449.

³⁵ Arnolds Spekke, *op. cit.*, p. 387. Letonia a devenit atunci a 15-a Republică a URSS (vezi Irēne Šneidere, *op. cit.*, p. 52).

³⁶ Conform articolului 77 din Constituția letonă în vigoare la acea vreme. Vezi și *The Three Occupations of Latvia, 1940–1991. Soviet and Nazi Take-Overs and Their’s Consequences*, p. 16.

³⁷ Romuald Misiunas, Rein Taagepera, *op. cit.*, p. 22.

³⁸ Maris Goldmanis, *op. cit.*, p. 209.

³⁹ AMAE, Fond 71, E9, Al Doilea Război Mondial, vol. 94, f. 122–123.

faptul că avea să existe un termen de două săptămâni pentru ca diplomații străini acreditați la Riga să părăsească Letonia, impresia sa fiind aceea că sovieticii doreau îndepărtarea cât mai rapidă a străinilor din zona baltică, o regiune care părea să prezinte un interes militar și strategic tot mai însemnat pentru Moscova⁴⁰.

Răspunsul Bucureștilor a fost transmis lui Niculescu-Buzești abia la 12 august 1940. Vasile Grigorcea, secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine de la București, l-a anunțat pe însărcinatul cu afaceri de la Riga despre faptul că va fi rechemat la Administrația Centrală a Ministerului pentru ziua de 20 august. În aceeași telegramă, lui Niculescu-Buzești i se cerea să ia măsuri pentru arderea cifrului, precum și a arhivei politice și secrete de la Riga. Niculescu-Buzești urma să aducă în țară doar arhiva administrativă și de contabilitate, registrele și inventarul Legației⁴¹. A doua zi, la 13 august, regele Carol al II-lea avea să emită și decretul oficial de rechemare a lui Grigore Niculescu-Buzești de la Riga⁴². La solicitarea lui Niculescu-Buzești⁴³, transferul bunurilor din inventarul Legației de la Riga s-a făcut cu vaporul, prin Stockholm, ministrul României din capitala suedeză, Gheorghe Lecca, primind înștiințări și instrucțiuni în acest sens la 15 august 1940⁴⁴. Niculescu-Buzești avea să trimită la 21 august 1940 o ultimă telegramă la București, prin care semnala faptul că un mare număr de personalități reprezentative ale fostului regim leton au fost deportate în Uniunea Sovietică, arestările și deportările fiind practicate la o scară extinsă. Diplomatul român își exprima astfel opinia că sovieticii urmăreau să lichideze în statele baltice orice posibil nucleu care să întrețină speranțe și aspirații naționale⁴⁵.

Dacă însă sfârșitul Letoniei independente a marcat și încheierea misiunii lui Niculescu-Buzești la Riga, tot așa însemna și încheierea mandatului lui Ludvigs Ekis, ministrul Letoniei acreditat pentru România și Ungaria, din octombrie 1939, la fel ca și pentru Turcia, începând cu aprilie 1940. Născut în 1892, acest diplomat de carieră a deținut mai multe funcții în cadrul Ministerului Afacerilor Externe de la Riga, începând cu anul 1920. A fost acreditat mai întâi la Londra și Kaunas, pentru ca, în perioada 1934–1938, să fie ministru de Finanțe. În 1938–1939 a fost ministru al Letoniei pentru Polonia și Ungaria, cu reședință la Varșovia, pentru ca, după izbucnirea războiului, să fie acreditat pentru România și Ungaria⁴⁶.

Într-un raport întocmit la 23 decembrie 1942 pentru Karlis Zariņš, la acea dată șef al serviciului diplomatic al Letoniei, cu reședință la Washington, Ekis mărturisea faptul că sosirea sa în România a fost una accidentală, datorată faptului că aproape întregul corp diplomatic străin de la Varșovia a plecat la București în septembrie–octombrie 1939. Ekis a primit însă acreditare pentru a reprezenta Letonia în capitala României la 18 octombrie 1939. Anterior, interesul său se concentrase pe dezvoltarea relațiilor dintre Letonia și Ungaria, cu atât mai mult cu cât statul baltic făcuse comenzi consistente de armament la Budapesta, cu puțin înainte de izbucnirea războiului în Europa⁴⁷.

Odată cu ocuparea Letoniei de către Uniunea Sovietică, la 17 iunie 1940, activitatea lui Ludvigs Ekis la București s-a desfășurat într-o permanentă stare de alarmă, într-o încercare continuă de a aduna informații, de a citi presa și de a asculta emisia

⁴⁰ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 455.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 456.

⁴³ AMAE, Fond 77, Grigore Niculescu-Buzești, f. 81.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 84.

⁴⁵ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 457.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 350, nota nr. 2.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 466.

posturilor de radio letone ce puteau fi ascultate încă fără probleme la București și Budapesta. Astfel a putut primi instrucțiuni de la Pauls Jekabs Reinharde, șeful departamentului de presă din Ministerul leton de Externe, să asculte în permanență posturile de radio letone deoarece vor fi trimise mesaje corpului diplomatic leton din străinătate pe această cale. Totodată, Ekis menționa faptul că informații utile și a căror veridicitate a fost lipsită de echivoc i-au fost transmise de către ambasada Franței la București și, interesant, de către Legația Germaniei⁴⁸.

De partea cealaltă, evenimentele din țările baltice au generat o certă îngrijorare și interes la București. Acest lucru este vizibil nu numai din perspectiva rapoartelor trimise de Niculescu-Buzești de la Riga, într-o cadență accelerată. La 21 iunie 1940, Alexandru Cretzianu, pe atunci secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, l-a primit pe Ludvigs Ekis, fiind discutate evenimentele recente din statele baltice. Diplomatul leton i-a confirmat lui Cretzianu, cu acest prilej, faptul că pentru moment președintele leton a rămas în funcție, dar era de părere că această stare de fapt avea un caracter provizoriu, la fel ca și existența noului guvern de la Riga, compus din „ziariști și scriitori”. Ludvigs Ekis comunica însă confidențial faptul că Germania recomanda autorităților letone, așa cum o făcuse și în toamna anului precedent, să accepte noua situație, lăsând să se înțeleagă că va fi doar una temporară, iar lucrurile se vor schimba. În ceea ce privește motivele acțiunilor și ultimatumurilor sovietice, diplomatul leton sublinia două elemente principale: pe de o parte, teama de Germania și nevoia de a asigura securitatea Leningradului, iar pe de alta, existența unor informații conform cărora anumiți membri ai guvernului leton ar fi încercat o apropiere de *Reich*⁴⁹.

Ludvigs Ekis a fost primit și de noul ministru de externe al României, Mihail Manoilescu, la 10 iulie 1940, într-un moment în care România trăise, la rândul său, experiența ultimatumului sovietic de la sfârșitul lunii iunie și a pierderilor teritoriale cunoscute. Diplomatul leton considera, în acel moment în care țara sa era complet ocupată, că acțiunile Moscovei se datorau exclusiv pregătirii pentru un război în viitorul apropiat contra Germaniei. Ludvigs Ekis nu a putut spune precis, în acel moment, dacă, în opinia sa, războiul sovieto-german avea să înceapă în 1940 sau 1941, totul depinzând de evoluția operațiunilor germane împotriva Marii Britanii.

Două săptămâni mai târziu, la 25 iulie, la câteva zile după ce noul „parlament” de la Riga, controlat de bolșevici a cerut admiterea Letoniei ca republică în cadrul Uniunii Sovietice, Ekis a întocmit note oficiale de protest pe lângă guvernele față de care primise acreditare, denunțând acțiunile brutale și ilegale ale sovieticilor în Letonia și statele baltice în general. Dincolo însă de astfel de inițiative, legitime, am putea spune, Ludvigs Ekis a discutat în august 1940 cu Vasile Grigorcea variantele pe care le avea la dispoziție odată cu dispariția țării sale în imensul imperiu roșu. Ministerul Afacerilor Străine de la București a oferit inițial întregul său sprijin diplomatului leton. Varianta rămânerii acestuia la București părea, în acel moment, avantajoasă pentru Ekis, fiind în același timp cea mai ieftină și confortabilă. Diplomatul leton realiza însă faptul că Bucureștii nu erau locul cel mai potrivit pentru a servi interesele democratice ale țării sale, astfel încât a luat în calcul plecarea sa la Budapesta, Berna ori în Statele Unite ale Americii. În cele din urmă, decizia sa de a pleca de la București a fost influențată de presiunile exercitate asupra sa de către diplomați sovietici acreditați la București și, ulterior, de către solicitările tot mai insistente adresate Bucureștilor de către Moscova cu scopul de a determina întoarcerea

⁴⁸ *Ibidem*, p. 467.

⁴⁹ AMAE, Fond 71, E9, *Al Doilea Război Mondial*, vol. 94, f. 109.

la Riga a lui Ludvigs Ekis. Acestea din urmă nu au rămas fără rezultat, autoritățile române amenințând cu transferul arhivei diplomatice a legației letone către reprezentanța sovietică de la București⁵⁰.

În cele din urmă, Ludvigs Ekis și-a predat atribuțiile de la București secretarului său de legație și a plecat mai întâi la Budapesta, deoarece cererea sa pentru o viză elvețiană a fost refuzată, pe motiv că a fost depusă cu o întârziere de câteva zile. Ulterior, cu ajutorul ministrului leton de la Washington, Alfreds Bilmanis⁵¹, avea să ajungă în Statele Unite ale Americii. Din păcate însă, așa cum avea să se întâmple mai târziu și cu Grigore Niculescu-Buzești, activitatea sa în exil a fost una scurtă. A murit, în 1943, în Statele Unite, așa cum avea să se întâmple și cu diplomatul român. Istoria pare să aibă uneori și față de diplomați o ironie amară.

1940: THE END OF LATVIA, THE END OF SEVERAL DIPLOMATIC MISSIONS.
GRIGORE NICULESCU-BUZEȘTI, AND LUDVIGS EKIS FACING THE ROAD HOME
(Summary)

Keywords: Baltic States, Soviet Union, annexation, diplomatic mission, World War II.

In the case of the mandate that Grigore Niculescu-Buzești fulfilled in the Latvian capital, attention is drawn by the accuracy of the reports and the political-diplomatic analysis carried out by the Romanian diplomat. A careful and detailed study of the telegrams he sent to Bucharest from the Baltic capital can reveal to anyone, on the one hand, the concerns, fears, tensions and hopes of the authorities in Riga, as well as the Latvian society, in the context of the Soviet-German pact from August 23, 1939, of the outbreak of war and of the relationship with the Soviet Union, and on the other hand the mechanisms and resorts of Moscow's aggression, the chronology of the small steps that led to the annexation of the Baltic countries by the great neighbour from the East in June 1940. Specifically, the diplomatic correspondence of Niculescu-Buzești from the Latvian capital can expose in detail what some authors have termed the "technology of aggression". Until August 1940, the Romanian diplomat sent to Bucharest numerous telegrams in which the stages of annexation can be clearly and accurately captured. The number of documents and the quality of the information and analysis show, on the other hand, the high interest of Bucharest in relation to what was happening in the Baltic states at that time, the Soviet neighbourhood being the common factor that linked Romania to the three small countries or Finland at that time.

However, if the end of independent Latvia also marked the end of Niculescu-Buzești's mission in Riga, so too was the termination of the mandate of Ludvigs Ekis, Minister of Latvia accredited to Romania and Hungary, from October 1939, as well as to Turkey starting with April 1940. In a report prepared on December 23, 1942 Ekis testified that his arrival in Romania was an accidental one, due to the fact that almost the entire foreign diplomatic corps from Warsaw left for Bucharest in September–October 1939. After the annexation of Latvia by the Soviet Union, the diplomat, however, realized that Bucharest was not the best place to serve the democratic interests of his country, so he considered his departure to Budapest, Bern or to the United States of America. Finally, Ludvigs Ekis handed over his duties from Bucharest to his legation secretary and left for Budapest first, because his application for a Swiss visa was refused, on the grounds that it was filed with a delay of several days. Later, with the help of Latvian Minister in Washington, Alfreds Bilmanis, he would arrive in the United States.

⁵⁰ *The Romanian-Latvian Relations. Diplomatic Documents (1918–1958)*, p. 470–475.

⁵¹ *Ibidem*, p. 474–475.